

جشن هزاره‌ی ابن سینا

و کوشش‌های علمی و فرهنگی

دکتر غلام حسین صدیقی

دکتر ناصر تکمیل همایون

استاد تاریخ معاصر و جامعه‌شناسی
پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

استاد دانشکده‌ی ادبیات

استاد دانشکده‌ی حقوق

مدیر کل وزارت فرهنگ

استاد دانشکده‌ی دامپزشکی

آقای دکتر یحیی مهدوی

آقای دکتر موسی عمید

آقای دکتر فرهمندی

آقای دکتر ابوالقاسم بهرامی

در دانشگاه با حضور جناب آقای دکتر سیاسی رییس دانشگاه تشکیل گردید و طی جلسات مکرر در پیرامون اقداماتی که باید برای شناساندن شخصیت علمی، ادبی ابن سینا و برگزاری جشن صورت گیرد، مذاکراتی به عمل آمد و قرار شد برنامه‌ی برای این منظور تهیه گردد. بالنتیجه پیشنهادی از طرف آقای دکتر غلام حسین صدیقی، استاد دانشکده‌ی ادبیات و دانش سرای عالی به شرح ذیل به کمیسیون تقدیم شد که مورد قبول و تصویب قرار گرفت.

امید است با همکاری عموم دانشمندان و فرهنگ‌پژوهان برنامه‌ی مذکور انجام گیرد و حق خدماتی که ابن سینا به عالم بشریت نموده است، به خوبی ادا گردد».

۴- پیشنهاد آقای دکتر غلام حسین صدیقی

بنا به پیشنهاد دکتر غلام حسین صدیقی که در کمیسیون مخصوص تهیه‌ی مقدمات انعقاد جشن هزاره‌ی ابن سینا به تصویب رسیده است، اقداماتی که از حیث فرهنگی برای انعقاد جشن هزاره‌ی ابن سینا می‌توان کرد دو نوع است:

اول، اقدامات خصوصی مربوط به ابن سینا.

دوم، اقدامات عمومی راجع به معرفی فرهنگ و تمدن ایران.

اول، اقدامات خصوصی مربوط به ابن سینا

- ۱- چاپ بعض کتب و رسالات مهم و معتبر فارسی و عربی ابن سینا (قسمتی از این کار که مربوط به نشر تالیفات فارسی ابن سیناست، از طرف انجمن آثار ملی انجام یافته است.)
- ۲- ترجمه و طبع بعض رسالات مهم ابن سینا به فارسی یا طبع ترجمه‌هایی که قبلاً به وسیله‌ی دانشمندان گذشته صورت گرفته و در کتاب‌خانه‌های عمومی و شخصی موجود است.

□ درآمد

پس از پایان جنگ دوم جهانی و پیداشدن آرامش نسبی در ایران، وزارت فرهنگ آن روزگار و دانشگاه تهران و انجمن آثار ملی ایران در اندیشه‌ی برپایی جشن هزاره‌ی ابوعلی سینا بودند. استاد ارجمند مرحوم دکتر غلام حسین صدیقی که سال‌ها درباره‌ی ابن سینا و سرگذشت فردی، سیاسی و فرهنگی وی مطالعات گران‌بهای داشت، در تکمیل برنامه‌های جشن پیشنهادهایی به دانشگاه تهران ارائه داد و در تاریخ نوزدهم تیرماه ۱۳۲۹ خورشیدی با مقدمه‌ی از سوی دانشگاه بدین شرح انتشار یافت.

۱- مقدمه‌ی دانشگاه تهران

جزوه‌ی انتشار یافته‌ی دانشگاه با این مقدمه آغاز شده است:

«چون برای انعقاد جشن هزاره‌ی ابن سینا و تهیه‌ی مقدمات آن اقداماتی از طرف وزارت فرهنگ و انجمن آثار ملی و دانشگاه هر یک جداگانه به عمل می‌آمد و به نظر رسید که این سه موسسه با همکاری و اشتراک مساعی با یکدیگر بهتر می‌توانند در راه انجام مقصود گام بردارند، از این‌رو کمیسیون مختلطی با شرکت نمایندگان وزارت فرهنگ و انجمن آثار ملی و دانشگاه مرکب از آقایان مشروحه‌ی ذیل:

جناب آقای اللهیار صالح	به نمایندگی انجمن آثار ملی
جناب آقای بدیع الزمان فروزانفر	رییس دانشکده‌ی معقول و منقول
جناب آقای دکتر رادپور فلاتی	استاد دانشکده‌ی پزشکی
آقای دکتر اسدالله آل‌بویه	مدیر کل دبیرخانه‌ی دانشگاه
آقای سیدمحمد مشکوة	استاد دانشکده‌ی معقول و منقول
آقای دکتر غلام حسین صدیقی	استاد دانشکده‌ی ادبیات
آقای حسین گل‌گلاب	استاد دانشکده‌ی پزشکی
آقای عباس اقبال	استاد دانشکده‌ی ادبیات
آقای مهندس مهدی بازرگان	رییس دانشکده‌ی فنی
آقای مهندس منصور عطایی	رییس دانشکده‌ی کشاورزی
آقای دکتر محسن هشترودی	استاد دانشکده‌ی علوم
آقای دکتر نصرت‌الله کاسمی	استاد دانشکده‌ی پزشکی

۳- فیلم برداری از نسخ نفیس تالیفات ابن سینا که در خارج از ایران موجود است و گردآوردن آن‌ها در یک محل برای تکمیل وسایل چاپ آن‌ها.^۱

۴- جمع‌آوری چاپ‌های قدیم و جدید تالیفات ابن سینا و تمرکز آن‌ها در محل مذکور.

۵- گردآوردن کتب و مقالاتی که در کشورهای خارجی درباره‌ی ابن سینا نوشته شده و ترجمه‌های کتب او که به زبان‌های مختلف صورت گرفته است و تمرکز آن‌ها در محل مذکور.

۶- ترتیب‌نمایشی از جمیع نسخ خطی و چاپی و عکسی و فیلمی ابن سینا که در تهران و سایر شهرهای ایران در کتاب‌خانه‌های عمومی و خصوصی موجود است؛ به‌ضمیمه‌ی نسخ شروح و تفاسیر و ترجمه‌های مولفات او و تهیه‌ی فهرستی چاپی از آن‌ها برای اهدا به دانشمندان داخلی و خارجی که در جشن شرکت می‌کنند.

۷- تالیف کتابی جامع درباره‌ی ابن سینا یا در صورت عدم امکان نوشتن مقالاتی در باب احوال، اخلاق، آراء، معتقدات، مولفات، نظریات علمی، فلسفی او و تاثیر وی در فرهنگ ایران، اسلام، معارف بشری، اقوال دانشمندان شرق و غرب راجع به او. (رجوع شود به ضمیمه‌ی این پیشنهاد)

۸- خواستن مقالاتی از شرق‌شناسان و دانشمندان خارجی و داخلی راجع به ابن سینا و چاپ آن‌ها در یک مجموعه.

۹- تهیه‌ی متن خطابه‌هایی به فرانسه و انگلیسی راجع به ابن سینا برای خواندن آن‌ها هنگام جشن.

۱۰- تنظیم برنامه‌ی مخصوص برای رادیو و تهیه‌ی متن سخنرانی‌هایی به زبان‌های مختلف به‌منظور انتشار در رادیو (قسمتی از متن این سخنرانی‌ها را می‌توان به‌دبیرخانه‌ی سازمان تربیتی و علمی و فرهنگی ملل متحد (یونسکو) فرستاد که در برنامه‌ی رادیویی آن‌جا خوانده شود.)

۱۱- ایجاد نشان فرهنگی یا مدال علمی به‌نام ابن سینا.
۱۲- تهیه‌ی نشانی به یادگار جشن هزاره‌ی ابن سینا و اعطای آن به شرکت‌کنندگان خارجی و داخلی.

۱۳- تشکیل انجمنی به‌نام انجمن انتشار تالیفات ابن سینا برای مطالعه و اقدام در نشر مؤلفات وی.

دوم- اقدامات عمومی راجع به معرفی فرهنگ و تمدن ایران

۱- سخنرانی‌ها و مقالات راجع به مباحث ذیل:

الف- تمدن ایران

ب- خدمات ایران به ادبیات

ج- خدمات ایران به علوم

د- خدمات ایران به صنایع و هنرهای زیبا

ه- کتاب‌خانه‌های قدیم ایران

و- کتاب‌خانه‌های کنونی ایران

ز- مدارس ایران قدیم

ح- معارف جدید با نشان دادن رسم‌ها (گرافیک‌ها)

ط- دانشگاه تهران و کارهای علمی و ادبی آن از زمان تاسیس با نشان دادن رسم‌های لازم.

ی- نهضت بانوان و حالت کنونی آن و سهم نسوان در زندگی اجتماعی کنونی ایرانیان

۲- ترتیب‌نمایشی از کتب چاپی علمی، ادبی، صنعتی و مجلات ایران که در ۲۵ سال اخیر منتشر شده است.

۳- ترتیب‌نمایشی کامل از آثار هنری معاصر ایران و کارهای دانشکده‌ی هنرهای زیبا و مدرسه‌ی کمال‌الملک.

۴- ترتیب یک یا دو مجلس نمایش (تئاتر) که جنبه‌ی ملی داشته باشد یا مربوط به یکی از رجال علمی یا ادبی یا سیاسی ایران باشد با موسیقی ایرانی و آهنگ‌های محلی.

۵- انتشار رهنمای عمومی مختصر راجع به ایران با عکس و نقشه مخصوصاً با توجه به آثار ملی.

۶- چاپ کارت‌هایی از آثار قدیم ایران خاصه از اعصار پیش از ابن سینا تا زمان حیات او.

۷- تنظیم برنامه‌ی جشن با ذکر جزئیات و چاپ و توزیع آن در آغاز جشن و تهیه‌ی نطق افتتاحی و ترجمه و چاپ و توزیع آن هنگام ایراد نطق.

۸- ترتیب بازدید کتاب‌خانه‌های عمومی و موزه‌ها و مدارس و دانشگاه و فرهنگستان.^۲

۳- ضمیمه در رهنمود مقالات مربوط به ابن سینا

اوضاع و احوال اجتماعی کشورهای اسلامی مخصوصاً ایران در قرن چهارم.

اوضاع و احوال فرهنگی ایران در قرن چهارم.

در زندگانی ابن سینا

۱- محیط سیاسی، فرهنگی و دینی ابن سینا.

۲- احوال و سوانح زندگانی ابن سینا (با ذکر منابع و ترتیب فهرست کامل از تالیفات کسانی که شرح احوال او را نوشته و در آرا و عقاید وی بحث کرده‌اند.)

۳- تحقیق سفرهای ابن سینا و خط سیر او با شرح کافی راجع به اوضاع شهرهایی که وی در آن‌ها اقامت کرده است.

۴- صفات و اخلاق ابن سینا.

۵- مذهب ابن سینا.

۶- روابط و مناسبات ابن سینا با دانشمندان معاصر (متشرعان، متکلمان، ادبا، صوفیان، حکما و علما)

۷- روابط و مناسبات ابن سینا با پادشاهان و امرا.

۸- استفاده‌ی ابن سینا از دانشمندان پیش از خود.

در روش تحقیق و ذوق علمی ابن سینا

۱- خصوصیات و ممیزات فکری و علمی ابن سینا.

۲- تالیفات ابن سینا (عربی و فارسی): با ذکر آن‌چه از آن‌ها موجود است و تعیین آن‌چه به‌چاپ رسیده و ذکر محل نسخ خطی تالیفاتی که

تاکنون طبع نشده است.)

۳- مقایسه‌ی تالیفات ابن سینا با تالیفات حکما و علما قبل از وی.

در حکمت عملی ابن سینا

۱- تالیفات ابن سینا در حکمت عملی و خصوصیات آن‌ها

۲- ابن سینا و اخلاق

۳- ابن سینا و تدبیر منزل

۴- ابن سینا و سیاست مدن

در مقام ادبی ابن سینا

۱- تالیفات ادبی ابن سینا

۲- اشعار (عربی و فارسی) ابن سینا

۳- رسائل و خطب ابن سینا

۴- قصص و رموز ابن سینا

۵- مناظرات ابن سینا

۶- ارزش و اعتبار آن‌چه ابن سینا بر رد مخالفان خود نوشته است

و کیفیت انتقادات وی

۷- اصطلاحات علمی و فلسفی ابن سینا به‌طور عموم

۸- اصطلاحات علمی و فلسفی فارسی ابن سینا

۹- قدرت نویسندگی و پشت‌کار و سرعت ابن سینا در تالیف

۱۰- تاثیر ابن سینا در ادبیات فارسی

۱۱- ابن سینا و ادبا و شعرای ایران

۱۲- ابن سینا در فرهنگ عامه (فولکور)

مقام ابن سینا در تفکرات دینی

و تاریخی فلسفه و علوم

۱- تاثیر دین در تقریر فلسفی و طریقه‌ی ابن سینا

۲- تاثیر ابن سینا در عقاید دینی و تفسیر آیات قرآن

۳- ابن سینا و اهل شرع و سنت

۴- ابن سینا و متصوفان

۵- تاثیر ابن سینا در فلاسفه و متکلمان بعد از خود در مشرق و

مغرب

۶- تاثیر ابن سینا در علمای بعد از خود در مشرق و مغرب خاصه

در پزشکی

۷- شاگردان ابن سینا

۸- پیروان ابن سینا در ایران و دیگر کشورها

۹- ترجمه‌های تالیفات ابن سینا به زبان‌های مختلف

۱۰- شروحاتی که بر تالیفات ابن سینا نوشته‌اند.

۱۱- مخالفان ابن سینا در مشرق و مغرب

۱۲- اعتبار آرا و عقاید و تحقیقات ابن سینا

۱۳- وضع فعلی مطالعات مربوط به ابن سینا و نقایص آن

۱۴- اقوال و نظریات مردم مشرق نسبت به ابن سینا در گذشته

۱۵- اقوال و نظریات مردم مغرب زمین درباره‌ی ابن سینا

۱۶- ذکر کتب و رسالات خطی ابن سینا که طبع آن‌ها اهمیت

دارد.»^۳

در اساس و مافذ آرا فلسفی و علمی ابن سینا

۱- استادان مستقیم و غیرمستقیم ابن سینا

۲- استفاده‌ی ابن سینا از فلاسفه‌ی قدیم

۳- استفاده‌ی ابن سینا از علمای قدیم

۴- مقایسه‌ی آرا و اقوال ابن سینا با نظریات حکمای یونان

مخصوصاً ارسطو و افلاطون و شیخ یونانی.

۵- مقایسه‌ی آرا علمی ابن سینا با تحقیقات علمای قدیم

مخصوصاً علمای طب.

۶- تطور آرا و عقاید ابن سینا.

در آرا فلسفی ابن سینا

۱- منطوق: الف- اضافات ابن سینا بر منطوق صوری؛ ب-

طبقه‌بندی و تقاسیم حکمت و علوم.

۲- الهیات: الف- خدا؛ ب- عنایت الهی؛ ج- عقل؛ د- نفس؛ ه-

معاد؛ و- نبوت و متعلقات آن.

۳- فلسفه‌ی اولی

۴- تصوف

۵- بحث‌المعرفة

۶- علوم خفیه

در آرا علمی ابن سینا

۱- معرفت مبادی متغیرات

۲- آسمان و جهان

۳- کون و فساد

۴- معدن‌شناسی

۵- گیاه‌شناسی

۶- حیوان‌شناسی

۷- روان‌شناسی

۸- پزشکی

الف- تاثیر ابقراط و جالینوس در ابن سینا

ب- تاثیر پزشکان اسلامی پیش از ابن سینا در وی

ج- علم تشریح و معرفة الاعضا در نزد ابن سینا

د- بهداشت

ه- نظریات ابن سینا در کیمیا

ز- مفردات طبی و داروشناسی در نزد ابن سینا (با توجه به

استفاده‌ی وی از تالیفات علمای قبل از خود)

۹- ریاضیات:

الف- حساب؛ ب- هندسه؛ ج- علم الحیل (مکانیک) و جرثقیل؛

د- علم فلک (با اشاره به آرا علما قبل از وی و نظریات معاصران و قول

او در علم احکام نجوم)

ه- علم موسیقی.

در بزرگداشت ابن سینا کوشش‌های بسیار به منصفه‌ی ظهور رسید که در بسیاری از آن مجامع علمی دانشمندان ایرانی هم شرکت داشته و مقالات علمی و پژوهش ارزنده‌ی ارائه کرده‌اند.^۵ چون «لجنة‌الثقافی» (مجمع فرهنگی) جامعه‌ی دول عربی، چاپ آثار عربی ابن سینا را بر عهده گرفت، انجمن آثار ملی ایران «طبع و تصحیح انتقادی» آثار فارسی ابن سینا را تقبل کرد. از این آثار گران‌بها که «نزدیک به بیست عنوان» است، استادان برجسته‌ی ایرانی به نشر آن‌ها همت گماشته‌اند. تالیفات ارزنده‌ی هم برعهده‌ی استاد دکتر غلام‌حسین صدیقی نهاده شد.^۶

۵- کوشش‌های علمی دکتر صدیقی در نشر آثار ابن سینا

برپایه‌ی توافق بین دکتر صدیقی و انجمن آثار ملی ایران که خود نیز عضو هیات موسسان و هیات مدیره‌ی آن بود، کتاب‌های زیر به صورت تصحیح انتقادی و علمی امروزی به کوشش آن مرحوم آماده طبع گردید:

۱- **سیره‌ی الشیخ الرییس** - رحمة الله المعروفة - به سرگذشت این رساله که توسط ابو عبید عبدالواحد الجوزجانی به عربی نوشته شده و سرگذشت ابن سینا است که خود برای دوست و شاگردش حکایت می‌کند. (حدثنی الشیخ الرییس ابوعلی قال کان والذی من اهل بلخ و انتقال منها الی بخارا و...) این رساله با ترجمه و حواشی و تعلیقات فراهم آمد. یک نسخه از آن در اختیار سیدحسن تقی‌زاده بود که آقای ایرج افشار آن را در مجموعه‌ی یادنامه‌ی دکتر صدیقی به چاپ رساند. این متن به طوری که استاد ایرج افشار هم اشاره کرده است، ناقص است، به این معنی که بخش حواشی و یادداشت‌ها موجود

۴- در چه گونگی بگذاری جشن هزاره‌ی ابن سینا

برپایه‌ی تحقیقات دانشمندان، ابن سینا در ماه صفر ۳۷۰ قمری (۹۸۰م) دیده به جهان گشود و با حساب سال قمری، صفر ۱۳۷۰ که مطابق با ۱۲ نوامبر - ۱۰ دسامبر سال ۱۹۵۰ میلادی است، هزاره‌ی تولد ابن سینا به شمار می‌آید که به سال شمسی (خورشیدی) ۲۱ آبان‌ماه - ۱۹ آذر ماه ۱۳۲۹ است. به دلیل روایی تاریخ قمری در عهد ابن سینا و اهمیت فرهنگی آن در جهان اسلام، مقرر گردید که بزرگداشت آن حکیم نامدار در سال ۱۳۷۰ قمری (۱۳۲۹ش) برگزار گردد.

دکتر غلام‌حسین صدیقی در آن روزگار، با شکوفایی نهضت ملی ایران آشنایی بیش‌تر یافت و چون این نهضت را فقط سیاسی نمی‌دانست و به ریشه‌های فرهنگی و نیز رهبری آن اعتقاد کامل داشت، روان‌شاد دکتر محمد مصدق را نماد راستین آن حرکت تاریخی می‌دانست، حسب‌العقیده پس از دعوت از وی، در خدمت نهضت درآمد و در کابینه‌های دولت ملی، وزارت پست و تلگراف، وزارت کشور و نیابت نخست‌وزیری را بر عهده گرفت و در روز سوم ۲۸ مردادماه ۱۳۳۲ خورشیدی، همگام و همراه با دکتر مصدق و یاران گران‌قدرش، پایداری و مردانگی نشان داد و دستگیر و زندانی شد.

دکتر غلام‌حسین صدیقی در طول خدمات حکومتی که با دقت کامل و ممارست کم‌نظیر، انجام وظیفه می‌کرد، در اوقات فراغت از کارهای دولتی در اندیشه‌ی تصحیح آثار ابن سینا و نگارش مقالات ارزنده درباره‌ی وی و بزرگداشت هزاره‌ی آن نابغه‌ی بزرگ ایرانی بود. با آن که تصمیم‌گیری در انتشار آثار بوعلی سینا و ساختن آرامگاه مجلل برای وی و نیز تهیه‌ی تندیس و تصاویر دقیق و معتبر شیخ‌الرییس از سال‌ها قبل آغاز شده بود، اما در دوره‌ی حکومت ملی نسبت به این اقدام فرهنگی توجه بیش‌تری شد و در پی اعلام هفته‌ی ابن سینا (۲۳-۲۹ مهرماه ۱۳۳۱ش) و برپایی مراسم در تهران و همدان و ایراد سخنرانی در آرامگاه، به طوری که مرحوم دکتر ذبیح‌الله صفا نوشته، اقدامات برجسته‌ی دیگری از سوی دولت انجام شده:

«علاقه‌ی خاصی که جناب آقای نخست‌وزیر همواره در اقامه‌ی مراسم این جشن ملی ابراز داشته‌اند، مورد سیاست‌گذاری ست و فی‌الحقیقه در نتیجه‌ی عنایت خاص ایشان قوانین و مقررات و مساعی وزارت‌خانه‌ها متوجه ادای این خدمت ملی گردیده است. از جمله اقدامات هیات دولت آن بود که در تاریخ دوازدهم مهرماه سال ۱۳۳۱ به پیشنهاد وزارت فرهنگ تصویب‌نامه‌ی شماره‌ی ۱۸۱۹۴ صادر و بنابر آن تاریخ انعقاد را در اول تیرماه سال ۱۳۳۲ شمسی معین کرد و وزارت فرهنگ و وزارت امور خارجه و وزارت دارایی را برای اجرای آن تصویب‌نامه مأمور همکاری با انجمن آثار ملی نمود».^۴

متأسفانه تیرماه و مردادماه ۱۳۳۲، زمان کشمکش‌های دربار و حزب توده علیه حکومت ملی از یک‌سو و توطئه‌های امپریالیسم امریکا و انگلیس در [هماهنگی با شوروی] از سوی دیگر در بسیاری از برنامه‌های دولت اخلاص و بی‌نظمی پدید آورد و ماجرا به روزگار پس از کودتا کشیده شد. ناگفته نماند که در دهه‌ی اول پس از جنگ دوم جهانی در بسیاری از کشورهای جهان و بلاد اسلامی و نیز در یونسکو

نیست. متن نوشته دارای یکصد و هشتاد پاورقی و حاشیه است که همراه متن نبوده است».^۷

ترجمه‌ی این رساله زمانی صورت گرفته که استاد در زندان پس از کودتا بود و متأسفانه فرصت مناسب برای چاپ آن پدید نیامد. چاپ فعلی آن در درون (ترجمه و حواشی) نشان دهنده‌ی «مراتب فضل و دقت و ممارست علمی» آن شادروان است.

۲- معراج‌نامه

رساله‌ی کوتاهی است که استاد صدیقی با حواشی و یادداشت‌های بارز آن را برای طبع آماده است. اما در یکی از ملاقات‌های دوره‌ی زندان استاد جلیل‌القدر مرحوم دکتر یحیی مهدوی پیداشدن نسخه‌ی جدیدی را به استاد دکتر صدیقی معرفی می‌کند و ایشان بلافاصله خواستار توقف چاپ این کتاب می‌شود تا نسخه‌ی موردنظر مورد بررسی قرار گیرد و این امر متأسفانه به همان صورت باقی می‌ماند. ابن سینا در چه‌گونه‌ی تالیف این اثر در مقدمه آورده است: «اما بعد به وقتی دوستی از دوستان ما اندر معنی معراج، سوال‌ها می‌کرد و شرح آن بر طریق معقول می‌خواست و من به حکم خطر محترز می‌بودم. تا اندرین وقت کی به خدمت مجلس عالی علایی پیوستم. این معنی بر رای او عرضه کردم. موافق افتاده، اجازت داد. اندر آن خوض کردن و به ارادت خود مدد کرد...»^۸

۳- قراضه‌ی طبیعیات

این رساله با مقدمه و حواشی و تصحیح استاد صدیقی در سال ۱۳۳۲ شمسی (۱۳۷۳ ق) انتشار یافته است. **قراضه‌ی طبیعیات** (خرده‌ها و اجزایی از طبیعیات) و مولف «از اجزا متفرق طبیعیات» بحث می‌کند.^۹ کتاب در چهار فصل به شرح زیر تنظیم شده است.

فصل اول، در مسائل حیوانی و آن‌شانزده باب است.

فصل دوم، در مسائل نباتی و آن هشت باب است.

فصل سوم، در مسائل معدنی و آن ده باب است.

فصل چهارم، در مسائل نواذر و آن شانزده باب است.^{۱۰}

استاد در این‌که **قراضه‌ی طبیعیات** نگارش ابوعلی سینا باشد، تردید دارد اما در اهمیت آن آورده است: «**قراضه‌ی طبیعیات** از این حیث در زبان فارسی تالیفی است علمی، قدر و قیمت دارد و اعتبار آن بیش‌تر برای ایجاز لفظ و سادگی زبان و روانی نسبی آن و طرز جمله‌بندی و کوتاهی جمله و خلو از تکلفات و صنایع لفظی ناخوش و پرهیز از ایراد مترادفات، سجع، موازنه، قرینه، قَلت کلمات عربی و دوری از استعمال کلمات نامأنوس فارسی و عربی و اشتغال بر بعضی اصطلاحات فنی است نه از جهت مطالب و مباحث علمی آن».^{۱۱}

استاد پس از سختی‌ها و مشقات اولیه زندان و نداشتن کاغذ و قلم زمانی که کار به‌دستان فرهنگی ایران تقاضا می‌کنند که موافقت شود تا معظم‌له در زندان به کارهای علمی ادامه دهند، تصحیح **قراضه‌ی طبیعیات** ادامه پیدا می‌کند و در پایان مقدمه این جملات به یادگار مانده است: «به پایان رسید مقدمه‌ی مصحح این کتاب غلام‌حسین صدیقی به فرخی و پیروزی در روز دوشنبه، بیست و چهارم اسفندماه هزار و سیصد

و سی و دوم هجری شمسی مطابق با نهم رجب‌المرجب هزار و سیصد و هفتاد و سه هجری قمری در زندان لشکر در زهری (حومه‌ی تهران)».^{۱۲}

۴- ظفرنامه

استاد صدیقی این متن منسوب به ابن سینا را، نوعی اندرزنامه و پندنامه دانسته است و در مقدمه‌ی نسبتاً مفصل و مقایسه با ظفرنامه‌های متعدد دیگر و بیان تاریخی ریشه‌های نگارش این نوع ادبیات اخلاقی و اجتماعی در تاریخ ۱۳۳۱ برای طبع آماده ساخته است. رساله با این جمله آغاز می‌شود:

«بزرگمهر را گفتم از خدای چه خواهیم که همه چیز خواسته باشیم. گفت: سه چیز تندرستی و توانگری و ایمنی».^{۱۳}

۵- به نام استاد در پاره‌ی کتاب‌ها از دو تالیف دیگر سخن به میان آمده است: **خردنامه** و **رساله‌ی تشریح اعضا**. نگارنده به این دو اثر دسترسی نداشت و از صحت و سقم انتساب آن‌ها به ابن سینا هیچ‌گونه آگاهی ندارد.

سفن پایانی

ابن سینا، دانشمند بزرگ ایرانی که همواره بزرگداشت او و برخورداری از آثار او در علم و فلسفه و شناخت موقعیت‌های تاریخی و اجتماعی ایران آن روزگار که توان آن داشت، شخصیت برجسته‌ی چون ابن سینا را بپروراند، از وظایف برجسته‌ی بود که انجمن آثار ملی و نهادهای علمی و آموزشی و فرهنگی ایران در دوره‌ی ظهور نهضت ملی ایران و حاکمیت دولت ملی انجام داد و ابن سینا را نه تنها به مردم ایران بهتر شناساند بلکه در عرصه‌ی جهانی با کمک سازمان علمی و فرهنگی ملل متحد (یونسکو) عظمت و درخشندگی آن چهره‌ی بلندپایه‌ی ایرانی را آشکارتر ساخت، شخصیت والایی که مرحوم دکتر صفا به‌درستی منزلت انسانی، ملی و جهانی او را بیان کرده است.

«این فیلسوف و طبیب نام‌آور با آن‌که از خاندانی ایرانی به‌وجود آمد و ایام حیات را در ایران به‌سر آورد و قسمتی از آثار خویش را به زبان مادری خود، پارسی تالیف نمود. لیکن او و امثال او را در حقیقت و واقع نمی‌توان به ملتی و قومی خاص اختصاص داد، چه اینان متعلق به همه‌ی عالمیان و سراسر آدمیان‌اند، هم خود نتایج زحمات همه‌ی متفکران جهان را به ارث برده‌اند و هم ماحصل کوشش‌ها و مجاهدات خویش را برای سراسر ابناء و آدم میراث نهاده‌اند. ابن سینا از آن‌رویی که در نثر و نظم فارسی آثاری پدید آورده، به نژاد ایرانی و از آن‌بابت که تالیفات و اشعاری به تازی دارد، به تمدن اسلامی و جامعه‌ی مسلمین و از آن‌رویی که در پیشرفت علوم و اطلاعات بشری خدمات شگرف کرده به جامعه‌ی عظیم بشری تعلق دارد و به‌همین جهات هر ملتی او را به‌نوعی ستوده و به‌طریقی تجلیل و تکریم نموده است».^{۱۴}

بزرگداشت چنین شخصیتی در ایران بی‌تردید اقدامی در خور تمجید و تحسین بوده است و دانشمندان و استادان ایران که در تصحیح کتاب‌های بوعلی تلاش کردند و تالیفات و مقالات گوناگون فراهم آوردند و به‌صورت‌های دیگر در تجلیل وی کوشش کردند و نام

ایران را بلندآوازه‌تر ساختند، همگان مورد احترام هستند.

با دریغ و افسوس که آشوب‌های بیگانه‌ساخته سال‌های زمامداری دکتر مصدق و فتنه‌انگیزی‌های ضد ملی کانون‌های استبداد و ارتجاع از درون جامعه و سرانجام کودتای بدفراجم ۲۸ مرداد، بسیاری از فرصت‌های فرهنگی را از میان برد و استاد دکتر غلام‌حسین صدیقی که از آغاز تصمیم‌گیری‌های نهادهای فرهنگی و دانشگاهی ایران در برگزاری جشن بزرگداشت ابن‌سینا صمیمانه و معتقدانه کوشش می‌کرد و به تصحیح نسخه‌های منسوب به شیخ‌الرئیس محققانه می‌پرداخت از طرف حکومت کودتا به جرم استقلال‌طلبی و آزادی‌خواهی و همگامی با حکومت ملی دستگیر و زندانی گردید و زمانی که در سال بعد از کودتا، در دنباله‌ی تلاش‌های پیشین مجالس بزرگداشت ابن‌سینا در تهران و همدان برگزار می‌شد، استاد برجسته‌ی اسلام‌پژوه و شرق‌شناس فرانسوی لویی ماسنیون (Louis Massignon) که مرحوم دکتر صدیقی را از دیرباز می‌شناخت و استاد راهنما و عضو هیات دفاعیه‌ی (Jury) رساله‌ی دکتری او بود، به دعوت انجمن برای شرکت در کنگره به تهران آمد. او که یک‌بار هم در سال ۱۳۲۶ (دوره‌ی مدیر کلی دکتر صدیقی در دانشگاه تهران) به ایران آمده بود و چند روز در تهران با دکتر صدیقی مانوس و محشور بود، جای وی را در کنگره خالی دید و دانست که وی در زندان است و شاید هم پیش‌تر می‌دانست. از علی‌اصغر حکمت که ریاست کنگره را بر عهده داشت خواست که با دکتر صدیقی ملاقات کند و او نیز قول مساعد داد. اما زمانی که شاه با اعضای کنگره دیدار کرد، ماسنیون با هوشمندی خاص از شاه خواست که می‌خواهد دکتر صدیقی را ملاقات کند. شاه نیز به

ناچار خواهش او را پذیرفت. روز بعد پروفیسور ماسنیون و ارنست پرون و سرتیپ نصیری «کودتاجی» که به مقام رییس گارد شاهنشاهی ارتقا یافته بود به بازداشتگاه لشکر دوم زرهی (پادگان نظامی) به ملاقات دکتر صدیقی رفتند و بی‌تردید در آن دیدار «حالتی رفت» که دیگران تا دانشجو نبوده و در کسوت استادی درنیابند، در نمی‌یابند که چه‌گونه «محراب به فریاد» می‌آید. اشک در چشمان هر دو بزرگوار حلقه زد و پروفیسور ماسنیون هنگام خداحافظی گفت: «به مملکتی که سقراط خود را به زندان بیاندازد، امیدی نیست». فاعتبروا یا اولوالابصار. ■

پی‌نوشت‌ها

۱- یکی از اقدامات سودمند که جا داشت تا حال در وزارت فرهنگ یا دانشگاه یا انجمن آثار ملی مورد توجه قرار گیرد، فیلم‌برداری از نسخه‌های خطی نادر یا منحصر به فرد تالیفات بزرگان و رجال علمی و ادبی ایران است که در کتاب‌خانه‌های عمومی و خصوصی ایران و دیگر کشورها جمع شده و بدبختانه از دسترس طالبان و مشتاقان معارف دور مانده است. تهیه‌ی این نوع فیلم‌ها اکنون در تمام کشورها که سوابق متمدن فرهنگی دارند و به ذخایر نفیس خود علاقه‌مند هستند، مورد توجه قرار گرفته و سازمان تربیتی و علمی و فرهنگی ملل متحد (یونسکو) نیز چون آثار علمی و ادبی ملل را ودایع عالی قدر نسل‌های گذشته بشر می‌داند، همواره به تکثیر آن‌ها سفارش بلیغ می‌کند. به عقیده‌ی نگارنده بسیار شایسته است که وزارت فرهنگ برای احیا و ترویج آثار گران‌بهای گذشتگان و ایجاد نهضتی علمی و ادبی در ایران سازمانی ساده و کم‌خرج ولی فعال به‌وجود آورد که از کتب خطی نفیس کم‌نظیر یا منحصر به فرد موجود در کشور عکس‌برداری کند و آن‌ها را در محلی گرد آورد و روگرفت‌هایی (کپی) از آن‌ها به محافل فرهنگی ذی‌نفع خارجی که خواستار باشند، بفرستد و فیلم‌هایی از نفائس آثار آنان به عوض بگیرد تا بدین ترتیب به تحصیل حد اکثر مقدار ممکن از عکس‌های کتب خطی علمی و ادبی اعصار گذشته ما توفیق یابد و نسخه‌های کمیاب مهم یا یگانه را که دائماً در معرض آفت‌های گوناگون است از خطر تلف و انعدام مصون دارد.

۲- بعضی امور قسمت اول و دوم برنامه‌ی جشن (مثلاً نمایش عمومی مولفات ابن‌سینا و بعض سخنرانی‌ها) را می‌توان اگر مقتضیات موجود باشد در آرامگاه شیخ اجرا کرد. ۳- تمام مطالب میان «» از جزوه‌ی انتشار یافته دانشگاه تهران به تاریخ نوزدهم تیرماه ۱۳۲۹ نقل شده است.

۴- صفا، دکتر ذبیح‌الله، جشن‌نامه‌ی ابن‌سینا، مجلد اول، تهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۳۱ ش / ۱۳۷۱، ص ۲۲۶.

۵- همان، ص ۱۷۲-۱۸۶.

۶- برای آشنایی با کتب و رسالات فارسی و عربی در فلسفه، طب، طبیعیات، نفسانیات ما بعدالطبیعه و توحید، تصوف و تفسیر قرآن، اخلاق، تدبیر منزل و سیاست، نبوت، کیمیا، رویا، سحر و طلسمات، ریاضیات، ادبیات، شعر، نامه‌ها و... به ۲۸۳ عنوان می‌رسد و کتاب‌ها و رسالاتی که انجمن آثار ملی چاپ کرده است و کتاب‌های دیگری را که در سال‌های پیش از مراسم بزرگداشت به حلیه طبع آراسته شده است. (جشن‌نامه‌ی ابن‌سینا فصل‌های دوم و چهارم)

۷- افشار، ایرج، «سرگذشت ابن‌سینا»، یادنامه‌ی استاد دکتر غلام‌حسین صدیقی، گردآوری و تنظیم دکتر پرویز ورجاوند، تهران، چاپخش، ۱۳۷۲، ص ۹۵.

۸- ابن‌سینا، معراج‌نامه به تصحیح و مقدمه‌ی دکتر غلام‌حسین صدیقی، تهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۳۱، ص ۳-۵.

۹- صدیقی دکتر غلام‌حسین مقدمه بر قراضه‌ی طبیعیات، تهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۳۲، ص ۲.

۱۰- همان، ص ۶۲.

۱۱- همان، ص ۶۶.

۱۲- همان، ص ۹۰.

۱۳- ابن‌سینا، ظفرنامه، منسوب به شیخ‌الرئیس ابوعلی‌سینا، با مقدمه و حواشی و تصحیح دکتر غلام‌حسین صدیقی، تهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۳۶، ص ۱ و ۲.

۱۴- جشن‌نامه‌ی ابن‌سینا، (مقدمه - ز).